

Néző • Pont

IRODALOM – KULTÚRA – MŰVÉSZETEK

I. évfolyam 1. szám

2006. december

VITÉZ FERENC
irodalmi és művészeti
folyóirata

1.

Néző • Pont

IRODALOM – KULTÚRA – MŰVÉSZETEK

VITÉZ FERENC
folyóirata

Debrecen, I. évfolyam, első szám; 2006. december
Megjelenik: évente 6 alkalommal.

TARTALOM

Modulációk (vers)	1	Vázlat; A festő mondja (versek)...	27
Torok Sándor emlékezete	2	Puha líraiság és drámai gesztusok – Komizsár János kiállítása	28
A torzítások játékos bája – Varga Zsófi kiállítása	3	Lucullusi éjszaka; Csodáhozó lám- pás (versek)	35
52 haiku	8	A falu és a város erkölce Móricz Pillangó című idilljében	37
„Álom és ólom”; A kisegér (tárcano- vellák)	14	Tokaji vásár; Karácsony Podolinban (versek).....	43
Egy nap az erdőn, A rózsafa titka; Három csikó; Az esőnek lába van; Októberi köd (gyerekversek).....	19	Novemberi pillanatképek.....	45
Emlékezet a festékcsomókban – Bényi Árpád 75 éves.....	24	Ritmusteremtő ünnepek (könyvis- mertetés)	47

ISSN 1788–8034

Kiadja: a szerző

(telefon: 20/ 965–2921; e-mail: ferko824@gmail.com)

A folyóirat árus forgalomba nem kerül.

Megtalálható a könyvtárak olvasótermeiben.

Beszerezhető a Medgyessy Ferenc Emlékmúzeumban (Erdélyi Mártánál, a Déri Múzeum Baráti Köre titkáránál), a DEOEC Közművelődési Titkárságán (Cserép Zsuzsánál), a Medgyessy Teremben, a Debreceni Mű–Terem Galériában, a Bihar Antikváriumban, a Fókusz Könyvruházban, illetve egyes képzőművészeti események helyszínein.

A következő – 2007 februárjában megjelenő – szám tartalmából:

**Ujváry Zoltán 75 éves
Félegyházi László emlékkiállítása
Senyei Oláh István művészetszemlélete
Kristófi János jubileumi tárlata
Verses naptár Sz. Havasi Gyopár évszakábrázolásaihoz**

A **Néző • Pont Füzetek** sorozatban megjelent:

1. **Ég és Föld találkozása (Subicz István kiállításához)**
2. **Deák László (1926–1970)**

Köszönet a folyóirat támogatóinak!

ALMÁSI ISTVÁN
Lucullus Étterem

MÁTÉ LÁSZLÓ

SERFŐZŐ ATTILA
Sermüller Kft.

DR. SZÓKE KÁLMÁN

MODULÁCIÓK

(Torok Sándor kompozícióihoz)

Csak tudnám, miféle
rugók és fogaskerekek,
láthatatlan, finom gyémántműszerek
pattintják ki a rügyeket,
miféle törvény szül éneket,
s hogy van-e párja az égben
feketerigónak, van-e mása a rétnek,
bokorban a szélnek,
harmatcseppnek angyalok szemében,
ha félnek...

Csak tudnám, miféle
ősi szerkezet
zavarta össze a nyelveket,
s milyen gigászi óraműre jár
az ős, miért előzi őt a nyár,
s honnan tanulták a fák az évgyűrűt,
miféle krónikát jegyeznek, íme hogy
megszámláltatott az életük...

Csak tudnám, miféle
titkos hajszálgökökerek
tartják össze a rögöket,
mag milyen ízét érzi a földnek
s temetőben az ásó élén keserű-e a fény;

ó, bárcsak tudnám, hogy hány csavar,
szög, fűrész, kalapács, lemez és mester
kell majd a csodához, ha egyszer
nőne valami gyöngytövis
egy szürke bokron az életemből...

TOROK SÁNDOR EMLÉKEZETE

Hogyan lehet egy tragédiából megváltás? A Krisztus-arcú, ám nem Krisztus-korú – 2006-ban volt 70 éves – Torok Sándor festőművész halála példázza ezt. A jugoszláviai Ómoravicán született, Debrecen és a régió művészeti életében is régóta meghatározó szerepet vállalt, a létezés rejtett titkait sajátosan toroki, lírai-geometrikus művészi közelítéssel kutató alkotóval a tavaszi, a Mű-Terem Galériában rendezett grafikai tárlatán még személyesen találkozhattunk, lélekben pedig június 23-án a Köztemető főbejárata mellett búcsúztatták őt a művésztársak és barátok.

Utolsó kiállításán négy évtized grafikáiból válogatott. Az 1965–66-os fekete-fehér nyomatai tiszta drámaiságukkal üzentek, a 2005-ös színes tollrajzokból pedig az életküzdelemben megőrzött szigorú játék naiv fenségessége tükröződött. Valódi közdelem volt ez nemcsak a tárgyji, hanem az Isten-anyaggal. A fő rendezőelv az egész kiállításra érvényesen a líra és a geometria ötvözése volt. Az anyag és a belső világ (metaforikus) szerkezetének, a tárgyakban rejlő lélek megtestesüléseinek rajzi dokumentációit láttuk. Testvére a virág a csavarkulcsnak, szövetségese a fűszál az acéloszlopnak. Sajátos metafizika ez: az ész és az érzelem közös gyökerű.

Szinte felsorolhatatlan az a számos díj (biennálé-diplomák, nívódíjak, életmű-elismerések), amit elnyert, az a sok művésztelep, amelyet alapított vagy létrehozásánál bábáskodott (például Curgó, Bucka-Gányó, Hajdúszoboszló). A legnagyobb díjat azonban ő adta nekünk: az életét s művészetét.

Nem akart új világot teremteni, de a világ rendjét újonnan megmutatta. Nem akart mártír lenni, csak szeretni, s alázatosnak maradni, másoknak segíteni. Mintegy harminc műtéten esett át – hallhattuk az egyik búcsúztatóban is –, fájdalomiban szinte megvakult, de az életkedve, humora soha nem hagyta el.

Az utóbbi években már csak a lelkével látta a színeket, gyermeki megnyilatkozással bogozta a világ görceit, s biztosak lehetünk benne, hogy odaíróról is követi a művészek minden moccanását. A krisztusi arc mögött felrémlő mosolyával igazítja a festő kezét, s példájával arra tanít, hogy a világ titkai egy jó művész számára soha nem kifürkészhetetlenek.

A TORZÍTÁSOK JÁTÉKOS BÁJA

Varga Zsófi grafikusművész kiállítása
(DOTE Elméleti Galéria, 2006. október 29.)

Még csak 9 éves volt, amikor első alkalommal mutatkozhatott be önálló kiállítás keretében a Liget Galériában Budapesten. 1983-ban történt mindez, azóta eltelt 23 esztendő (közben, 18 évesen már Németországban is önálló tárlatot rendeztek munkáiból); *A csodagyerek felnőtt* – ahogy az egyik elmúlt évi kiállításáról szóló híradás címében olvashattuk.

Varga Zsófi sokak szerint valóban csodagyerekként kezdte művészi pályafutását, mások úgy vélik: csupán kiváló ösztönzéseket, megfelelő lelki és művészetpedagógiai segítséget kapott ahhoz, hogy eredeti tehetsége ilyen korán ki tudott bontakozni.

Azóta számos önálló és csoportos tárlaton vett részt, itthon és külföldön egyaránt – különösen mozgalmas volt az elmúlt esztendő –, legutóbb ismét Németországban járt, s még ezen az őszön Párizsba készül sokszorosító grafikai munkáival. Tagja a Magyar Rézkarcoló és Litográfus Művészek Egyesületének, valamint a kortárs karikatúra és szatíra csoportnak, a KOKSZ-nak (olyan nevek társaságában, mint Kaján Tibor vagy Gyulai Líviusz), mely műhely tagjait a *Napkút* című

folyóiratban „a lét légtornászainak” nevezték, akik a torzított, a humor és a szatíra eszközeivel felnagyított valóságot nemcsak széppé teszik e sajátos jelrendszeren belül, hanem igazzá is formálják annak képét.

Forradalom

S miként a gyermekművész fel-
tűnően sokat tudott a felnőtt
világról – a gyermeki stílusban és
modorban megnyilvánuló érett-
sége természetes adomány volt –,
úgy a felnőtt is sokat megőrzött a
gyermeki látásból. Ez a tisztaság,
a humorral átszótt báj ugyancsak
adomány.

Hiszen az alkotást Varga Zsófi
nem munkának, hanem ma is
felszabadult játéknak tekinti. Jól
tükrözi azt a Gadamer-féle eszté-
tikai szemléletet, amely szerint a
művészi szép létrejöttéhez – az
ismert ritmus, egyensúly, szim-
metria-aszimmetria és harmónia
elvén túl – három fontos elem-
nek kell találkoznia: a játéknak, a
szimbólumnak és az ünnepnek.

Hadd hivatkozzak kettőre az
1983-as írásokból. Már akkor
közölte munkáit az *Élet és Irodalom*,
ahol Vadas József így fogal-
mazott: „Nem tudhatjuk, a kis
Zsófiából művész lesz-e felnőtt-
ként is, csak azt mondhatjuk:
most olyan szép grafikákat készít,
amilyeneket jó művészek közül
sem sokan tudnak”.

Azóta bebizonyosodott: Varga
Zsófiából művész lett, felnőttként
is. Őrzi azonban a számos lapján
visszatérő groteszk gyermekfigu-
rát, aki nem csak a *Labirintus*-
sorozatban járja be izgatottan és
kíváncsi félelemmel a titokzatos,
folyosók, lépcsők, elhagyott szo-
bák által jelképezett világot. Kül-
városi jeleneteiben, mitológiai-
szakrális vagy művészettörténeti

parafrázisaiban ugyanúgy a tiszta
és kíváncsi szem irányítja a grafi-
kusi kezet, mint a meseversek
illusztrációiban. Ám ezt a naiv
optikát most már tudatos válasz-
tás szülte.

A lehetőség II.

Varga Zsófi megőrizte azt az
adottságot, hogy mindent elhisz,
minden megtörténhet, s egyszer-
re kell kételkednie mindenben. A
profán gnosztikus alapállás te-
remtő szkepticizmussá formáló-
dik – a kételkedés filozófiája teszi

már-már szarkasztikusan széppé a látható és láthatatlan világot.

P. Szabó Ernő az *Új Tükör*-be írta ugyancsak 1983 nyarán (a lap szintén közölte már rajzait akkor), hogy nem csodagyerekről van szó, hanem egy olyan tehetséges kislányról, akinek tudása, technikai felkészültsége, lényegkiemelő, tömörítő, kompozíciós készsége szinte rajzról rajzra növekedik. Ez a gyermekkori iskolázás nem vált kárára. A naiv, rácsodálkozó látás természetes bölcsességgel társul, a mű koncentrálttá válik, miközben megjelenik a műfajok, technikák és témák közötti sokféleség is.

Nagyot ugorva az időben, Somogyi Zsófia már tavaly augusztusban írt róla az *Új Művészet* hasábjain, úgy fogalmazva, hogy hősök és statiszták népesítik be az alkotások által megidézett élet tereit. S ugyanő fogalmazta meg, hogy Varga Zsófi mindegyik munkájában megtaláljuk a világot kritikusan, ironikus humorral, ugyanakkor hallatlan gyöngédséggel kezelő szemléletet, mely a kifejezés alaphangját is megadja művészetében. Ez érvényesül a leggyakrabban, „legyen szó akár az apró figurákat gigantikus, ám mégis instabil épületek közé helyező, a finom csavarral a nézőt elbizonytalanító, a kietlen, végtelen ürességet felvillantó fekete részletekkel építkező művekről, vagy az ezekkel szorosan rokon, a kicsi alak színes portréit

nyújtó [lapokról] festményekről, esetleg a látszólag ezektől távol eső, hihetetlen finomsággal [készített] megfestett enteriőr vagy tájképekről”.

Rózsa Gyula jellemzése szerint pedig bravúrosan bársonyos litográfiákat, tömören domborodó linókat, festői akvatintákat készít Varga Zsófi, „s vonatkozó lapjai láttán fel kell számolnunk azokat a végig nem gondolt tévképzeteket is, hogy a rézmetszet, ez a metszővasat markoló kezét is kívánó eljárás feltétlenül férfidolog volna”. E technikai sort kiegészíthetjük most a festéknyomot a rozsdaidő titkává szűrő monotípiával, vagy a párhuzamosan több képi ötletnek utat nyitó vegyes mélynyomással.

Tömörek és meggyőzőek a lapok, és a kőrajzok, litográfiák fokozatai végtelen változatosságot mutatnak. Egyrészt a már említett külvárosok világa érintette meg a művészt, a zaklatott gyárudvarok, a fészerek és elhagyott csarnokok, a tűzfalak és gazos telkek, a macskaszagú, szűk sikátorok... Mégsem valamilyen „nyomorköltészet” képi variánsa ez a művészet, hiszen ott van benne a hitelessé tevő irónia, „a vizuális líra és a megkönnyebítő abszurditás”.

Varga Zsófi ugyanakkor folyamatosan merít a mesék és az álmok világából is: a tündérek és lidércek lehelete, a madarak és a boszorkányok sóhaja ugyanolyan

groteszk varázssporral teszi láthatóvá a meglevevődő atmoszférát, mint ahogy a hajnali füstködéből, a letűnt idő párájából rajzolódnak elénk a látomások.

Ars longa vita brevis

A szent és a profán, vagy az isteni és a démoni találkozik *A katedrális éjszakája* című lapon. A Notre Dame-ot felülemeli az anziksz jellegű groteszk látomás: a sötétből kisejtlő démon biliárdgolyóként tartja fölötté a teliholdat, többszörös csavart

adva az értelmezésnek. A sötét világa a tükör-világosság sötétje; imánkat az ördög is lesi; tudja, miért fohászunk, és fénnel csábít, míg nevet. Torz tükör lesz a Szent Antal-motívumkörből, a forradalom eszméjének kifosztásából, s az előbbihez hasonlóan, ugyancsak a magas művészetbe felvételt nyert karikatúrához sorolható, az *Egy szerelem története*, illetve a mélyebb drámai hatásokra aspiráló *Az elveszett Aphrodité* című grafikából.

A szürreálisba áthajló képformalmazások egyszerre elképesztenek és felszabadítanak. Némi lyik lap talán Kondor Béla expresszív szürrealizmusát idézi közel, a gyermekrajzokra máig emlékeztető figurák Tóth Menyhért mágikus erejével társulnak, s a fentebb sorolt szociográfiai motívumok mellett gyakran visszatérő elem a játék, nemcsak mint aktus és gesztus, hanem mint tárgy is, illetve szimbólum.

Hiszen a játékszerek immár létjelképekké válnak, az úgynevezett egzisztenciális abszurd felé vezetnek, a gyerekszobák vagy a mesék világa ugyanis (mint transzpozíciós keret) felfedi az értelmes lét és az irracionális környezet közötti harmónia lehetetlenségét.

S ha már a kereteket említetem, ne feledkezzünk meg a kompozícióépítés sajátosságairól sem. Varga Zsófinál a sűrítés a levegős tágassággal együtt jelent-

kezik, a gyermekrajzokból merített, úgynevezett „szálkás magabiztossággal” kísérve.

A művész játszik nemcsak a figurákkal, a toposzok módjára visszatérő motívumokkal, hanem a külső és belső keretekkel egyaránt, értve ezalatt a hónapfejlécekre emlékeztető, az ornemenszközöket az epikussal ötvöző ábrázolás és a főmotívummá emelt történet egymást erősítő hatását vagy éppen annak diszszonanciáit ugyanúgy, mint a képtérbe emelt konkrét vagy asszociatív díszletek átfogalmazá-

sait a Kányádi Sándor-versek illusztrációin.

Ezek a transzformációk rendszerint nem állítanak, hanem kérdeznek – megkérdőjeleznek –, ebben az értelemben pedig a képi esztétikum, a meseerkölcs mágikus-naiv szociográfiája filozofikus üzenetekkel társul.

S minden, valóságot felfedő torzítás bájossága ott van az intimitásban is. Nemcsak a többnyire kis méret miatt kell közelről néznünk a képet, hanem a számos apró motívum, árnyalat, kibontakozó titok miatt.

Közel vagyunk – közelebb kerülhetünk a bennünk élő gyermekhez, ki egyszerre figyelmeztet bennünket, hogy ami látszik, az való, hogy nem minden olyan és az, amilyennek és aminek látszik.

*Szent Antal
szörnyekkel*

52 HAIKU

(Baráth Pál, Burai István, László Ákos, Solymosi Gábor,
Szalatnay Elemér társaságában – és egyedül)

1.
Csokornyí élet.
Szirmok szikkadt ölének
eső ad erőt.

2.
Csók rebben feléd.
Csöppnyi titkunk makrancos
hiúság. Remény.

Baráth Pál grafikája

3.
Verebünk ugrál.
Csak egyetlen lépés kell
a boldogsághoz.

4.
Színek szenvednek
a sziürke-méla ködben.
Halotti tor lesz.

5.
Ennek a csöndnek
folytatása nem lehet.
Mindenki vigad.

6.
Csak az ébredés.
Reggelente minden dal
élet-ária.

7.
Szeretem lángod –
üstökösként szívbe gyúl
egy hamis emlék.

8.
Csodákból bogoz
bennünket minden reggel.
Hová tűntél el?

9.
Szeretném a szád,
ha méltó lenne szavad
a mindenséghez.

10.
Lelkem megriadt
boldog rigóénektől.
Kegyelme taszít.

11.
Májusi levél:
oly gyöngye, mint a halál,
s erős, mint a tél.

12.
Borotva élén
vágjuk ketté álmaink,
hogy tiszták legyünk.

13.
Május van. Szelíd.
Csomósodik a szívünk
tölgyfa köldökén.

14.
Szürke reggelek
mosolyunkat ellopják,
s ettől süt a nap.

15.
Mindenki figyel:
borok kacér ízéből
hol nő ki szárnyunk...

16.
Repülni tanulsz.
csupasz csended cserélnéd
a hajnalokra.

László Ákos grafikája

17.
Becsomagolnám
neked a szívem. Rejtsd el,
míg csókra váltod.

18.
Mihaszna-csók volt.
Jó volt rigót játszani
meggyfaág rügén.

19.
Beletompulnék
csurmos, víg ágyékkodba
szépen, szomorún.

22.
Csöndbe taszítjuk
harangtalan tornyunkat,
majd imádkozunk.

20.
Már csak egyetlen
szó kell a boldogsághoz.
Csak egy. Jaj, mi az?

23.
Csiklód megvadul –
ujjam bögyére izzad
hetvenhét nyarat.

21.
Mikor elmentél,
a madarak elkezdtek
dalolni – nekem.

24.
Szép lett a nyelved,
amikor megkóstoltad
az én ízetmet.

*Burai István
grafikája*

25.
Elfogyott holdunk –
már kiflivég sem maradt
az életünkéből.

Baráth Pál grafikája

26.
Arról álmodtam:
egy szál voltam hajadban –
s fodrászhoz mentél.

27.
Ezt a virágot
előbb még megcsodáltam –
s leszakítottam.

28.
Szemöldökökhöz
hasonlítom a rétet;
otthonom fűszál.

29.
Herceg, ha lennék,
átkutatnám utánad
mind a hét szobám.

30.
Tükörbe nézel.
Félsz. Egy keselyű mindig
ott ül válladon.

31.
Honnét a vihar?
Szerelmes szavaimba
iszapot csapott.

32.
Lovam felnyerít.
Cifra szellő üzeni
forrás illatát.

33.
Elfogyott a tűz.
Öledben a szerelem
szárnya-tört madár.

34.
Van csörgősipkám.
Koronának gondolják
balga asszonyok.

37.
Elénekelném
százszor bűnös életem
egy falevélnék.

35.
Még csak táncolunk.
Majd szárnyakat cserélünk
az angyalokkal.

38.
Lehajtom fejem
egy friss vakondtúrára.
Nedves a csöndje.

36.
Olyan a kezed,
mint szélben fűzfa ága:
tengert álmodik.

39.
Hintóm az égen
madarakkal röpteti
az alkony tűzét.

*Solymosi Gábor
grafikája*

40.
Meggyfavirágból
öltöztél meztelenre.
Nem figyeltem rád.

41.
Egymást ölelve
mentünk üveghegy felé;
s elveszett mesénk.

42.
Meztelen csigák
izzadtak holt avarra
nyálka-csillogást.

43.
Esti köd szitál.
Lépteinken elterül
a vándor halál.

44.
Ártatlan testünk
reggelre behavazott
kolostorudvar.

45.
Kételyeimben
a véred az egyetlen
labirint' fonál.

46.
Tenyerünk közé
bujtatnánk el tavaszig
tengelice-párt.

47.
Vadrózsatüskék
közé sodorta a szél
fáradt sóhajod.

48.
Kristálymosollyá
hintáztattuk hajnalunk
a deres ágon.

49.
Ujjbegyed nyomát
titkosírásként őrzü
egy tölgyfalevél.

50.
Sikoltott a hó
talpunk alatt – ott hagytuk
benne bűneink.

51.
Makrancos lován
álarcosan érkezett
közénk a tavasz.

52.
Elsimult arcod –
ott pihent a mosolyod
orgona rügyén.

„ÁLOM ÉS ÓLOM”

(*Hommage a Kosztolányi Dezső*)

“A jövőlátás éjszakáján aranyhegyek integetnek felénk.”

Milyen szépen fogalmazott Kosztolányi még fiatal újságíró korában, de már az életnek minden kesernyés, édes, könnyektől s tengervágyaktól sós ízét sejtő, ráncatlanul is meglett költőként, a Bácskai Hírlap hasábjain!

A Tanár úr megint csak Kosztolányiról mesélt a diákoknak.

Beszélt róla irodalom és nyelvtan órán, hogy a nyelv és a lélek milyen egymásra utaltságban él egymással, hogy azért kell gondos, szépséggel ügyelt szavakat használni, mert szavainktól mi is nemesebbek leszünk, mert így a lélekből is megritkulhat a gond.

Beszélt osztályfőnökként és a szünetekben az éhség jogáról és az élet csendjéről, arról, hogy vigyázni kell: az iskolatársak nehogy tolaikodó ismeretlenekké váljanak tíz vagy húsz év múlva, amikor véletlenül összefutnak egy ismeretlen városban, és kínosan érzik magukat, mert nincs mit mondaniuk a másik számára.

És beszélt a “titokzatos számról” is, amikor a matematikatanárt kellett helyettesítenie egy másik osztályban. A diákok megilletődött csendben hallgatták a történetet a matematikusokból álló társaságról, akik szilveszteri mulatságuk közepette egy véletlenre alapozott játék során kapták eredményül mindig a Ludolf-féle számot, s elsápadtak, amikor újragondolták az egyszeregy igazságát.

A földrajzot tanulóknak pedig az egyik kedvenc példázatát idézte, hogy „Newton, miután karjával belenyúlt a csillagmiriád titkaiba, és a naprendszer törvényét felfedezte, leborult a földre, és zokogva, a könnyektől sáros arccal imádkozott”.

Az osztályfőnöki órán szinte templomi volt az áhítat, a fiúk és lányok tudták, hogy nem az iskolai fegyelemről szóló szabályzatokat kell hallgatniuk, nem a hiányzások igazolásán kell törni a fejüket, s az órát nem a számukra mindenféle haszontalan dologgal való foglalatoskodás fogja kitölteni, hanem megint valamilyen tanulságos vagy egyszerűen csak szép történettel lepi meg őket a Tanár úr.

Így is történt. A Kosztolányi-kötet fontosabb volt, mint az osztálynapló, mint a feleletek, mert a tanár meg volt győződve arról, hogy a legjobb válaszokat belőle olvashatja ki az élet kérdéseire, hogy az életnek már nem is lehetnek kérdései, ha ott a hóna alatt a könyv, s mindenki

átlelkessült arccal hallgatta az Álom és ólom címmel írt kis remeket arról, hogy „a jövőlátás éjszakáján aranyhegyek integetnek felénk”.

Mert amikor szilveszterkor folyékony ólmot vízbe öntve lessük, hogy milyen formát fog képezni az egyszerre forró buborékká és hideg súlylány varázsolt jövő – olvasta a Tanár úr –, nem a véletlen furcsa játékát élvezzük önfeledten, hanem saját álmainkat látjuk bele az anyagba.

Ezt teszi az álmodozó ugyanúgy, mint a filozófus, a diplomata, így cselekszik a nagy szakállú optimista, miként a vándor és a rab, a nagybeteg és a vénleány mind.

Kosztolányi is ezeket a típusokat keltette életre, de nekik most nem a filozófus, a vándor vagy a vénleány lehetséges sorsát kell a maguk módján továbbmesélni, hanem a teremben kell elképzelni, szilveszter, hideg víz és ólom nélkül, azt a formát, azt a szürkésfehéren, ezüstösen vagy holdfényűn csillogó, mágikus aranyként virító képet, amiben a jövőjüket vélik felfedezni.

Nehéz a feladat, nem is gondolták előbb, milyen nehéz.

Órült csend telepedett az osztályra, érezték, nem egyszerűen arról van szó, hogy elmondják, milyen pályát szeretnének választani, hol fognak tovább tanulni, hány gyereket, mennyi pénzt, milyen otthont, férjet vagy feleséget kívánnak maguknak. A Tanár úr többre volt kíváncsi: arra, milyen kincsek rejtőznek a szívükben.

És erre a gondolatra valóban nehezzé vált a levegő a teremben, mert nehéz lett a diákok szíve.

Nem tudták eldönteni még, mi a fontosabb: az-e, hogy nyáron délolaszországi utazáson vesznek-e részt vagy hogy meglátogatják a kórházban fekvő nagymamát. Bizonytalanság lett úrrá rajtuk, hogy nem fontosabb-e jóízűt szippantani az anya lelkéből készült madártejbe, mint a jogosítványra várni s büszkén mutatni magukat egy kölcsönkapott BMW volánja mögött.

Előbb a hátsó sorban szólalt meg egy fiú, akinek ritkán lehetett hallani a hangját, ezért kapott rossz jegyeket más tanároktól, mert a felelet közben is többet hallgatott a szónál, pedig minden órára rendszeren felkészült, olykor még sügni is szokott. Felállt, a szeme még mindig csukva volt, mert a Tanár úr azt kérte, hogy hunyja be mindenki a szemét, s úgy képzelje maga elé azt az ólomdarabkát, amiben a jövőjüket látják.

– Nekem már megvan – mondta még mindig csukott szemekkel. – Összeállt végre az ólom. Egészen világosan látom a tanár urat.

– Engem? – lepődött meg az osztályfőnök. – Arra kértelek benneteket, hogy képzeljétek el a jövőtöket.

– Igen, igen, mi is látjuk a Tanár urat – hallatszott egyre több hang a padok mögül, vegyesen fiúké és leányoké.

Az osztályfőnök hallgatott most. Előbb bölcс öreg módjára szinte csak belülről mosolygott, amitől egészen kisimult és babaképvé vált az arca, majd elvörösödött magasra nőtt homlokáig – talán még őszülő hajszálai alatt is pironkodott a bőr – és behomályosodott a szeme.

Hát sikerült volna? Nem volt tehát hiába az a vágya, beteljesült volna az a titkolt álma, hogy a kötelező tanulnivalókon túl valami mást is adjon a gyerekeknek?

De sok tennivalója marad még, szinte mérhetetlen feladat várja, olyan feladat, amelyre nem igazán készítenek fel semmilyen, pedagógust nevelő intézményben.

Mert azt is meg kell tanítania a diákoknak, pontosabban, arra kell figyelmeztetnie őket, hogy okosan bánjanak majd az álmaikkal: ne-hogy a mélybe húzza azokat az életnek sokszor elképzelhetetlen súlyú, ember-anyagból sűrűsödő ólma.

Úgy érezte magát, mint Newton abban a kis karcolatban, és szeretett volna kimenni az iskola kertjébe, leborulni a földre, és zokogva, a könnyektől sáros arccal imádkozni.

A KISEGÉR

Egyszerű, szürke egér volt, olyan süldő korú háziegérnek nézett ki, s mintha szapora kerekeken gurult volna, úgy szedte-rakta apró lábait a mellette s fölötte életveszélyes közelségben tovaзúgó személygépkocsik és teherautók között.

Különleges életöszтön lehet benne, gondolta a tanár. Mintha tudná, hogy bármelyik pillanat végzetes lehet számára, hogy szétlapíthatja egy kerék, s csak gyermektenyérnnyi véres húsfolt maradna utána, mégis szalad, de úgy számítva ki az útját, mint aki biztos benne, hogy gond nélkül eléri a biztonságot jelentő járdát.

A tanár egészen elámult ezen a mutatványon. Persze, az igazsághoz hozzátartozik, hogy már csak akkor vette észre az egeret, amikor az a buszmegálló sávjához közeledett. Figyelte, ahogy az aprócska rágcsáló valamilyen kapaszkodót keresve próbál feljutni a padkán, de a magas kőszegély lehetetlenné tette ezt a műveletet. Olyan feladat lehetett ez az egér számára, méreteit és arányait tekintve mindenképpen olyan, mintha az ember akarna egyetlen lendülettel, akár ha csak egyetlen, lépcsőházi betonfok lenne az, feljutni a Kínai Nagyfalra.

A kisegér úgy viselkedett, mint amikor töprengeni kezd valaki, talán ő is azt kérdezte magától, hogy mit keres itt, hogyan került ebbe a forgatagba. De csak egyetlen másodpercre bizonytalanodott el, majd szeretett volna egy rést keresni a kőkockák között.

Az utat azonban nem régen építették, a buszmegállót is csak a napokban adták át, nem volt abban semmi hiba, sehol még repedés, sehol nem nyílik útja a menekülésnek. Nincs mit tenni, a feladat megoldhatatlan, vissza kell hát menni oda, ahonnan jött, s már fordult is az apró szürke, belevetve magát megint a késő délutáni, haragos árvízként rohanó forgatagba.

Biztosan arról a teherautóról esett le, amelyik alig egy perce robogott a kereszteződés felé, megrakva kukoricával, morfondírozott a tanár. Elképzelhető, hogy valamelyik falusi kasból rakodhatták meg a takarmánnyal a pótkocsit, hogy vigyék a feldolgozóba. Annak ugyanis semmi értelmét nem látta, hogy a túloldáról szánja el magát az egér erre az útra. Bár, ki tudja, hogyan gondolkoznak az egerek, lehet, hogy egy macska hajtotta ki a pincéből: az egyik életveszélyből a másik kellős közepébe.

A kisegér sikeresen kikerülte egy Wartburg támadását, egy motorke-rekpáros pedig őt kerülte ki – legalább is úgy látszott, hogy a vezető kicsit balra húzta az első kereket, amit lehet, hogy csak a besorolás végett tett –, majd a záróvonálhoz érve, a csík vakító fehérségétől delejezve, hirtelen megállt az egér. A fehér felületen jól kivehető volt az apró szürke folt, ahogy lassan, mintha meg is pihenne egy kicsit, tesz néhány lépést, közben pedig jobbra is, balra is jár a feje, a szabályokat megszegőn is óvatos járókelőként figyelve, mikor válik szabaddá a forgalom elől a következő két sáv.

S milyen ügyes, csettintett a tanár elismerően, pontosan a záróvonalon állt meg, amire ugye normális esetben nem szabad ráhajtani a közlekedőknek, így átmenetileg – már ha a járművek vezetői betartják a szabályokat – biztonságba került. Aztán nagy megkönnyebbüléssel fel is sóhajtott, amikor látta, hogy nemsokára ugyanolyan gyorsan fut az apró állat a túloldal felé, ahogy a buszmegállóhoz érkezett, csak immár biztonságosabb az útja, mert a lámpánál éppen most kaptak zöldet a szembejövők, így marad elég ideje, hogy átérjen.

De nem, a BMW hamar gyorsult, eszeveszetten robogva a szürke felé. A tanár összeszorította mind a két kezét izgalmában, szurkolt az egérnek, szinte ráizzadt a tenyere a táská vastag fülére. Majd azonnal engedett is a szorításból, amikor látta, hogy a kisegér már a túloldali útszegély betonpartján keresi a kiutat.

Biztosan be van építve valamilyen antenna az érzékelő rendszerébe, gondolta a tanár, olyan lehet ő is, mint szárnyas rokona, a denevér, aki úgy tájékozódik, hogy látására egyáltalán nincs is szüksége, ami tehát nyugodtan elcsökevényesedhet.

Igencsak meg kellett azonban immár erőltetnie a szemét (nem denevér ő, hogy a fülével lásson!), ha jól meg akarja figyelni, mire jut az apró állat. Hirtelen még a szemüvegét is előkereste a belső zsebéből, hogy jobban tudja követni az ebből a távolságból már csak egy tízfórintos nagyságúnak látszó parányi szürke folt mozgását.

Arrébb húzódott, amikor egy busz sorolt a megállóba – az ablakon át a semmibe meredő, unalmas arcok helyett inkább az egérre volt kíváncsi most –, s észre sem vette ebben a jelentős elfoglaltságában, hogy neki éppen erre a buszra kellett volna felszállnia, csak akkor látta a számjelzést, amikor az elindult a szélső forgalmi sávon.

Na végre, sóhajtott fel ismételten, látván, hogy az egér nagy nehezen rábukkant egy fűcsomóra, ami – bizonyítva a természet mindent, még a betonútépítőkét is legyőző erejét – áttört az úttestet szegélyező kőkockák között, s már suhant is fel a szálakon, ott pihegett a gyepon, teljesen kimerülve a stressztől, amit a városi közlekedés okozott neki.

Ember nehezebben jutott volna át, ráadásul kétszer is, ezen a forgalmon, állapította meg magában a tanár, s minden tisztelete az egéré volt, aki jócskán kitett az életben maradásért.

Sem az egér, sem a tanár nem láthatta azonban a kiszámíthatatlan végzetet, fa lombja közül árgusan leskelődő madarat.

Egy varjúféle szárnyas jószág rugaszkodott el az egyik ágról, s kissé lomha mozgása ellenére is, mintha jó előre megtervezte volna zsákmányszerző útját, szinte ugyanabban a pillanatban csapott le az árva kisegérre, amikor az egy közeli kő alatt akart magának pihentető menedéket keresni.

A támadó talán már azt is nyomon követte, hogyan küzd az egér a forgalomban, hogyan manőverezik a száguldó kerekek között, és egyáltalán nem érdekelte a szürke hősies életmutatványa. Hiszen ő is a táplálékért, az életéért küzdött.

A tanárnak gyakran eszébe jutott ez a megálló-i jelenet, példaként tekintette arra vonatkozóan, hogy erőfeszítéseink jutalmaként nem mindig kapjuk a nyugalmat cserébe, s főleg azokban a pillanatokban emlékezett az esetre, amikor ő is kisegérnek érezte magát.

Szomorú dolog egérnek lenni, állapította meg ilyenkor, de nem bánta ezt a szomorúságot, mert a varjú szerepére soha nem vágyott.

EGY NAP AZ ERDŐN

Nézd, kicsi lányom, az erdő
megszelídíti a felhőt –
Zöldje takarja a záport,
s messze a nap tüze lángol.

Míg a mesét kitalálom,
szél húga táncol az ágon.
Játszik a csipkelevéllel,
s csöppke csodát nyara érlel.

Tölgyek a fényt lelegelték,
búgnak a reggeli gerlék.
Rá a kakukk feleselget,
azt hiszi, hogy szava lett szebb.

Medve kutatja a mézet,
összesimulnak a fészkek.
Csöndben a cserje, ha rezzen,
izgalom ég a berekben.

Szél húga megpihen éppen,
nyúl szalad át csali réten.
Nó a patak-puha pára,
szomjas az őzgida-lányka.

Híznak a fűben az árnyak,
s hú csalogány dala fárad.
Álmodást ígérnek a tölgyek,
kék köde szállja a földet.

Róka fiát hazahívja,
este vadászni tanítja:
hogy közelítse a récét,
senki se sejtse a léptét.

Moccan a víz a faháncson,
békaporonty ül a nádton.
S míg lepihennek a partok,
nyújtod, kicsi lányom, az arcod.

Éjjel a Hold szeme látja:
csillag oszon kamasz ágra.
S alszik az anyja ölében
harmat a hajnali réten.

A RÓZSAFA TITKA

Hajnali szót a rigó füttyörészik,
réti pipacsnak a szirma kivérzik.

Mérges a szél, hogy a fű belefárad,
s táncol az égen a szárnya madárnak.

Szökken a nap, míg a tó vize csobban,
gyík fia búvik a túskebokorban.

Billen a kontya lucernakazalnak,
elfut alóla a reggeli harmat.

Búzavirág hegye szúrja a felhőt,
megsimogatja a napba didergőt.

Pöttye kibomlik a csöpp a katicának,
brumman a gyomra a medve fiának.

Dús moha alszik a tölgyfa tövében,
s pille pihen meg a rózsa ölében

Gyöngy kacag este az angyalok ajkán,
kék mosolyod szelídíti az arcát.

Éjjel a szél fuvolája, ha altat,
álmod ígérlik a lombok a dalnak.

Angyalok éneke hallik a csendben,
s rózsafa titka kinyílt tenyeredben.

AZ ESŐNEK LÁBA VAN...

Az esőnek lába van,
a dombnak meg háta.
Esernyőt húz feje fölé
a csönd éjszakára.

Száját tátja szakadék,
nyúlik hegy gerince.
Kislány arcát cirógatja
angyalhajak tincse.

Hűvös hajnal foga közt
rigófiók remeg.
Elhasalva szél ölében
szendereg a berek.

Nap kacsint a felhőkre,
tereli a nyáját,
szakállat bont sugarával
cifra bokrok állán.

Tölgyfa szelíd homlokát
lombja koronázza,
megcsillan a levél hasán
csiga cirmos háza.

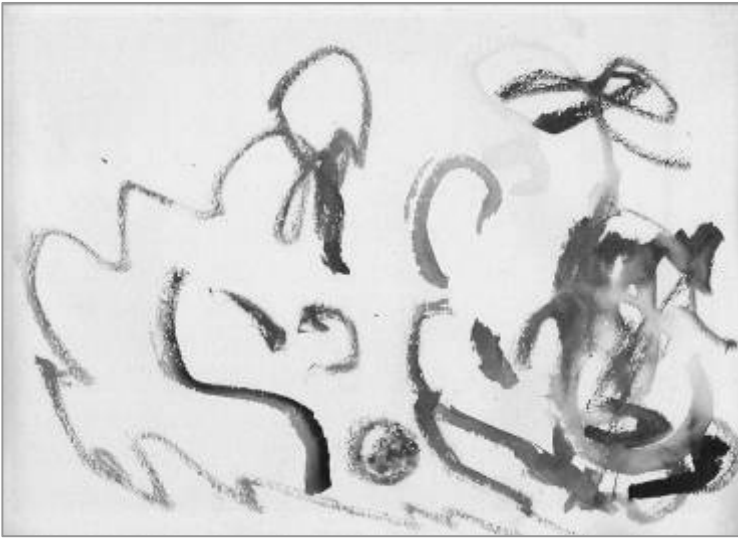
HÁROM CSIKÓ

Sárkány hintázik a fán,
meghajlik az almaág.
Három csikó legelészi
nyári alkony parazsát.

Patáikat próbálják
csalogató szérú közt.
Sörényüket igazítják
málnabokor fésűhöz.

Három csikó szemében
születik a szivárvány.
A sárkánnyal nem törődnek,
messze van a királyné.

Vitéz Anna (2 és fél éves) akvarell rajza

OKTÓBERI KÖD

Tejfölös a bokrok füle –
ködöt reggeliztek.
Szárnyuk alatt bodza-rigók
ősi csöndet visznek.

Szürke felhő mélybe száll le,
földig ér az álla,
s fák hegyére fehéredik
szivárvány szakála.

Sóhajtozó levelek közt
nyújtózik a reggel,
ködbe vés egy piros ajkat
rózsatüske-szeggel.

Rajzol hozzá puha párnát:
két ibolya dombot,
píze orrot, s fürge szemnek
csillagszínű gombot.

Jóllakott a reggel köddel,
gömbölyödik arca,
s tejfölcsoppját mosolyogja
huncut szemmel Anna.

EMLÉKEZET A FESTÉKCSOMÓKBAN

Bényi Árpád festőművész 75 éves

Baráti látogatásra indultam még március elején Bényi Árpád festőművész műtermébe. Előtte nem lapoztam fel az életrajzot, nem is volt szükség erre, hiszen nem cikket akartam írni – újabb munkáira voltam kíváncsi, a megelőző két idényben ugyanis a hajdúsoboszlói Cívis Nemzetközi Művésztelepen sem találkoztunk. S magam lepődtem meg talán a legjobban, amikor tudatosult: Debrecen város díszpolgára a napokban tölti be 75. évét.

Lendülete még a korábbinál is intenzívebb, koloritja és formalakítása még erőteljesebbé teszi expresszív kifejezőmódját, s az olaj mellett sorra születnek temperamentumos akvarell képei. (Utóbbi munkáiból egyébként nem sokkal előtte nyílt állandó kiállítása Ausztriában, egy dunai hajón.) Az elmúlt évek biennáléin, tavaszi és nyári tárlatai, nemzetközi csoportkiállításain látott festményei bár részleteiben megőrzik a jellemző ablak, rács, a zenész vagy az elvonatkoztatott virág motívumait, a művész újabban az ugyancsak a színperspektívára építő kompozíció egyre tudatosabb absztrakciójára törekszik. Úgy tűnik: olykor mintha a képnek csupán egy

részletét festené, ám a festői indulat, a belső látás expressziója, a képből kijajduló dráma így csak még erőteljesebbé válik.

Az '56-os évfordulóra készülő munkák sem a direkt motívumokra építenek – csupán egy-egy rejtett vagy szimbolikus utalást lelünk a forradalomra és annak utóéletére –, maguk a színek és a festőgesztusok számolnak be a nemzet és az egyéni sorsok drámájáról. Visszatekintő, összegző kiállítását is a forradalom emlékezéssorába illeszti, s tervei szerint szerepelnek ebben a válogatásban azok a képek is, amelyeket a börtönének utáni első, 1966-os kiállításán két nap múlva le is szedettek. (A Debreceni Művészklubban egy negyvenfős grémium mondta ki, hogy a képek pesszimizmák, ez pedig távol áll a szocialista életérzéstől... Annak a plakátnak az utolsó példánya, amely „Szabad Magyarországot” felirattal készült, s amelyért 792 napot rács mögött töltött, ma már csak a Bűnügyi Múzeumban látható.)

Nem cikket akartam Bényi Árpádról írni, a műteremből kilépve azonban már fogalmaztam is magamban a sorokat. Nem is a színekre és absztrakciókra emlé-

keztem vissza, hanem valamilyen mélyről fakadó zenét hallottam. Az élet énekelt.

De hogy milyen disszonanciákból épültek össze ezek a dallamok, az csak akkor vált világossá, amikor október elején ismét ellátogattam a művészhez. Akkorra már készen állt az október 23-án a Kölcsey Központban megnyíló ünnepi kiállításának anyaga, nyomdában volt a még tavasszal emlegetett katalógus. Arról is beszélt, hogy a debrecenivel párhuzamosan látható a Kaposváron, Nagy Imre szülővárosában, a Vaszary Képtárban október 20-án nyíló 1956-os csoporttárlat, ahol 14 festménye és 20 grafikája különteremben kap helyet.

Széttaposott temető

„A tubusból egyenesen a vázsonra nyomott vastag festékbarázdák mögé rejtem minden felháborodásomat és aggodalma-

mat” – hallgattam Bényi Árpádot. Az ütések, a vérrögök, a felkészülés a kivégzésre, vagy mint a képcímek is mondják: *A fájdalom tövisei*, a *Madárhalál*, a *Terror*, az úr *A semmi határán* egyre gyakrabban tér vissza éjszakai rémálmaiban.

Beszélhetett volna a salgótarjáni sortűz áldozatainak emlékére készített „végzetes” plakátról, a börtönéveit megelőző kihallgatások véres tortúráiról, a 792 börtönéjszaka pusztító álmatlanságáról, de inkább a „védekezésről” vallott: „Mint darazsakkal szemben hadakozó, ingerült áldozat, a képzelt festéksomók húsába kapaszkodtam, spaklival, ecsettel, tenyérrel, hogy másféle teret alakítsak, valami olyat, ahol a testek-dolgok térré válnak, a térelemek pedig tömeggé...”

És az alakító ábrázoláson túl az elképzelt tájképből valóban csatatérre változik át minden. A festékrögök indulatsomóvá sűrűsödnek, az alakok megszűnnek alakok lenni, az erek falán is átizzó vöröslő látomás, a létszorongást növesztő fájdalom, a megbocsáthatatlan bűn iszonyata uralja a képmezőt.

„Kínomban kényszerülök nonfiguratív lenni, mert mindaz a

borzalom, amit átéltem, elmondhatatlan. Ki kell szakadnia mégis, ott kell megszólalnia a képnek, ahol belefeledkeznek az ecset az anyagba...” Nincsenek logikai érvek, ebben a világban magyarázatra alkalmatlanok a racionalitás törvényei, de miért is lennének képesek a hétköznapi rendre, mikor minden irracionális, az emlékek az átélt gyalázattól fekélyesek?!

Ott vannak a gyűjteményben az 1980-as évektől jellemző festmények. (A legkorábbi 1979-es, illetve – sokatmondó „dokumentumként”, ahogy még tavasszal tervezte – a tárlókban helyet kap három munka az 1966-ban betiltott debreceni kiállítási anyagból is.) A művészi mementóállítás közben és után folyamatosan születnek a kerti víziók, visszatérnek a szabadságért fuldokló, majd annak mámorával röppenő virágok. Belesűrűsödik a színbe a lélek, s valahol a mélyben egy cselló húrja bűg.

Töredékek jutnak eszembe sok helyütt megfogalmazott ars poétikus vallomásaiból, s ezekkel az útravalókkal járom aztán végig a jubileumi kiállítást is: „(...) Szín, festék és forma torlódásai nem rendelkeznek a racionális érvelés eszközeivel. Ami belőlük megmarad, az inkább kérdések formájában közelíthető meg. Saját kérdéseim és kételyeim a következők: Egy simán hagyott nagy színfolt mennyi gyűrődést-borzolást visel

el? Egy vörösben terjedő-híguló rózsaszínben hogyan szelelnék el az indulatok? Meddig lehet létezni a vonalak tisztasága nélkül? Egy vörösre és kékre redukált világ mikor kezd új dimenziókat követni? (...) Tér és sík között keresni az elveszett paradicsom töredékeit, a kiűzetés előtti állapot emlékfoszalányait, mert ott van az a hely, ami már nem semmi és még nem is valami, hanem ami talán emberlétünk belső energiája. (...) Festők dolga ebben a még ember lakta világban, hogy csendes együttlétre hívja azokat, akik már elengedték egymás kezét, hogy a rázába zárt arasznyi létezés ember-meleget kínáljon, hogy kihűlt kispadok helyett képek közé gyűjtse a zajtól és szótengertől megzavart indulatokat.”

Csendélet

Mindaz a borzalom, amit átélt, elmondhatatlan. Ezért a kényszerül nonfiguratív lenni, csengenek vissza a szavak. S expresszív, indulatos, monumentális, a szorongás máig gyakran elviselhetetlen létfájdalmát már-már zsúfoltan illusztráló tabló, a személyes, de általános érvényű '56-os mementó bár szerkesztésében is kiválik a többi kép közül, a kompozíciós, érzéki és indulati rokonság azonban egyértelmű azokkal.

Széttaposott temető II.

De a széttaposott temetőkből újra és újra kiemelkedik a „hihetetlen erejű, mágikus szám”: 56 – a golgotai kereszt I.N.R.I. felirata helyén a tövisdrótból rajzolódó 7x8.

VÁZLAT

(Bényi Árpád festményeit felidézve)

Önnön mellkasát is feltépő madár.
Pelikán-vérrel írott ecsetköltemény.
Ős-rögökké csomósodott az indulat –
sűrű a csend, virágot hajt, az ég kemény.
Színek jajában káprázó öntudat,
s a fény a rácsokon kívülre zárva vár.

Amott szíromkodik egy fattyú ábránd.
Mint a farkas, úgy üvölt bilincsnyi emlék.
A messzi kék ereszt ma sárga tócsát,
s vajt szemekbe hullva megfogant a nemlét.
A festék fojtogatná álmodóját,
ám ígér mesét s benne szép királylányt.

Az utca hátán vak zenész a festő –
könyve csordul cselló húrra, megfeszítve.
Úgy sóhajt a váza népe, mint a vér
döfésre visszalüktet, s bolond az íve.
Míg felizzó láva lépte lett a tér,
ez ősrögökbe bujdosott teremtnk...

A FESTŐ MONDJA

(Bényi Árpádnak)

Kettépattant az álom rácsa,
hol „megcsomósodott az indulat...”
Varázstáncot járok a kertben:
hallgatni hajnalon virágokat.

Magába szív a nagy, sárga mély,
ereszkednék alá a húrokon.
Beethovenként megrekedt a hang,
s bent bóg-üvölt a páni borzalom.

Érzem, hogy makranc nő szívemen,
s bős haraggá árad a varázslat.
Jajdokló hangom ér dobogja –
elterülnék, mint meglőtt vadállat.

Nincs más, csak meghajolni égnek,
kapaszkodni szárába virágnak.
Bár testük is felsebzi ujjam,
megszeretnek. S rendületlen állnak.

PUHA LÍRAISÁG ÉS DRÁMAI GESZTUSOK

Komiszár János festőművész kiállítása elé
(Hajdúszoboszló, Szoboszlói Galéria, 2006. október 5.)

Bármennyire is erőltetem az emlékezetemet, az utóbbi több mint másfél évtizedben – amióta ismerem a művészt – szinte soha nem tudtam úgy betoppanni Komiszár János műtermébe, hogy ne éppen munka közben érjem őt. Roppant alkotói energia feszül benne, lételeme a festés, illetve mindaz, ami a művészettel összefügg.

Hallottak már olyan vállalásról, hogy valaki a festészetét ne csak a befogadó közönség gazdagítására szánja, hanem megsokszorozva az erőit, a művésztársak munkájának publikálásában, megismertetésében és népszerűsítésében is tevékeny, maradandó szerepet vállaljon? Hogy felkarolja azokat az alkotókat, akik közül sokan nem úgy gondolkodnak más művészekről, mint egy nagy közösség tagjairól, hanem azokat szinte vetélytársaknak tekintik?

Nos, Komiszár János küldetésének érzi nemcsak a festéssel való lelki és szellemi élménygazdagítást, hanem rádiós beszélgetései, művészeti írói publikációi nyomán több, műteremriportokból összeállított kötetet, képzőművészeti portréalbumot is készített. Verseskönyveket illusz-

rált, antológiákat válogatott és szerkesztett; középiskolás diák-tárlatok szervezésével a tehetség-gondozásban is maradandó érdemeket szerzett; a Brassai Galéria kiállításait másfél évtizeden keresztül gondozta – mintegy 200 tárlatot vitt be a galériába... és sor még hosszan folytatható.

Például azzal, hogy a Debrecenben és Hajdúszoboszlón szervezett országos oktatási konferenciákon nemcsak festményeivel szerepel, de interjúkat is készít a szakemberekkel, tovább színesítve az előadásokból és tanulmányokból összeállított köteteket. S hadd utaljak egy személyes vonatkozásra is: jómagam több művészi vállalkozásban dolgozhatok együtt Komiszár Jánossal – nem áll távol tőle a kísérletező műfaj sem, gondolok itt azokra a lapokra, amelyeken a vers és az ecsetgesztus, a szó és a kép együtt jelenik meg.

Valószínűleg ezt az áldozatos munkát tükrözik a képzőművészeti díjak és egyéb elismerések is. Komiszár János Holló László-díjas festőművész, szülőhelyének, Máriapócs városának díszpolgára, melynek korábban Pro Urbedíjait is megkapta (s ahol állandó

gyűjteménye látható és több időszaki kiállítást rendezett); megkapta továbbá a Bolyai-plakettet, az őszi tárlat nívódíját, a Debrecen Város Kiváló Pedagógusa címet, több alkalommal alkotói ösztöndíjat, a hortobágyi és a hajdúszoboszlói Cívis nemzetközi művésztelepek tagjaként pedig a Boromisza Tibor-díjat, illetve a Brassai Sámuel-emlékérmet.

A Keleti fényei

Művészetének jellemzőiről bővebben is szólok, előtte azonban egy rövid összefoglalást idézek abból a szerény recenzióból, amit a *Debrecen* újságba szántam e mostani kiállítás értékelő méltóságaként. Nagyjából fele-fele arányban látunk itt akvarelleket és olajfestményeket, melyek tematikája, hangulati és képi világa, kompozíciós harmóniája nem válik élesen külön egymástól, inkább kiegészíti egyik a másikat,

ráerősít egy-egy hangsúlyra, visszaidézi a megteremtett atmoszférára rímeit.

S íme az idézet: Komizsár János „művein az akvarell technika adta puha líraiság mellett egyre erőteljesebb az expresszív kifejezés, így a poétikus (vagy sokszor az élmény frissessége ellenére is nosztalgikus) hangulat még természetábrázolásain is a vitalitás drámai gesztusaival ötvöződik. Pasztelles atmoszférájú, finoman színgazdag olajképein szintén vízszatéró motívum az érzelmi asszociációk mellett filozofikus időélményt megidéző vízpart, illetve az út, amely nemcsak kompozíciószervező elem, hanem jelképesen is mindig hazavezet.”

***

E helyütt is visszatalhatok egy korábban tett, a festőművészről szóló esszémben említett megállapításra, mely szerint az érzékenység és a vitalitás talált termékeny összhangra az alkotó életében, és ez tükröződik művészetében is, melynek főbb karakterjegyei az akvarelleken ugyanúgy nyomon követhetők, mint az olajképeken. Festészeti és grafikai, színbeli, tónusbeli és vonalérzékenysége egyaránt megfi-

gyelhető. Mellette – vagy mind-
ezek előtt – a fény uralkodó jelle-
gére figyelhetünk fel, azok hideg-
meleg átmeneteire, a kiváló imp-
ressziós arzenált teremtő alko-
nyati fényekre, az ellenfények
által kínált atmoszférikus variá-
ciós lehetőségekre.

Összetett karaktere az impresz-
zióval és az expresszivitással is
kifejezhető. Az impresszió jelent
benyomást (lelki, hangulati tehát
a gyökere, ami az érzékenységhez
vezet) az expresszió pedig a kife-
jezés olyan erejét hordozza, ami a
szimbólumokból és az indulati
gyökerekből egyaránt ered, ott
van tehát benne a vitalitás. Meg-
közelíthetjük azonban Komiszár
János festészetét a bemutatott
motívumok oldaláról is, afelől:
hogyan jeleníti meg a tájat, a
környezetet.

A művész az élővilágot festi, de
abban az értelemben, ahogyan
például a virágcsendélet is akkor
jó, ha a csend, a virág életét mu-
tatja be, s egyaránt túlmutat
csenden és virágon. Az élővilág is
úgy jelenik meg Komiszár János-
nál, hogy az valóban élő organiz-
mus, működő, mindenütt titko-
kat, elevenséget, gazdagságot mu-
tató világ lesz. Lüktetése van, rit-
musa van, élete van a tájnak, akár
az agárdi vagy balatoni emlékek
köszönnek vissza, akár a Keleti-
főcsatorna melletti hobbitelkeket
érezelmileg is transzformáló szín-
villódzások, játékos visszatükrö-
zések ötvözik a hangulati síkot
és expresszív gesztusokat, akár a
Nagybánya és környéke jellemző
tájszerkezetében teremt izgalmas
harmóniát a hegy és a víz egy-
máshoz való viszonya.

*Útban
haza*

Mindehhez hozzájárulhat a táj úgynevezett szubjektívizálódása. De hogyan értsük ezt a kifejezést? Hadd kölcsönözzek egy korábbi vázlatot ennek érzékeltetésére.

A tájfestészetben előbb egyfajta panteista örökséget vallottak magukénak az alkotók: Az ember a természeti táj grandiózus egységét szemlélve, ráébredt saját parányságára, s a környezetben egyfajta világlélek megnyilvánulását látta. Később a táj a lélekállapot kifejezője is lett. A festő a bensőséges megfigyelés során az ellesett apró titkokat lírai hangulattal vonta be, majd az impresszionizmus egy látászólag objektívebb, optikai képet kívánt adni, a színértékekre, a fényviszonyokra helyezve nagy hangsúlyt. Az impresszió itt érzékelést jelentett, de benyomást is. Fülep Lajos joggal írhatta erről: „Amikor azt mondom: benyomás, akkor egész határozott valamit neveztem meg. A természet az én benyomásom, és ez már világnézet is.”

Ez a világnézet, amely a benyomáson, az optikai kép érzéki és érzelmi transzpozícióján alapul, meghatározza Komizsár János természetábrázolását is. Az érzelmi és indulati sík szimbolikus tartalmakkal telítődik. Mint-

egy a táj kiemelt része a benne élő ember, s habár a festményeken a legtöbbször nem jelenik meg a konkrét figura, mégis érezzük az emberi jelenlétet. Például a házakban felgyúló, intimitást üzenő esti fényekben, a kikötött csónakban, a halak allegorikus élettusájában a kitaposott útban, a hazatérés motívumában, a templom áhítatos látványában.

Partra vetve

Az expresszionista szemlélet szerint a művész nem beleérzi magát a természetbe, hanem magába szívja, szuverén módon

átformálja azzal, hogy belevetíti szubjektív lelkivilágát, és ezzel a saját képére alakítja át a tájat. Komiszár János festészetében ez utóbbi viselkedésmód lehet a leginkább meghatározó.

Amikor arról beszélünk, hogy ez a kép egy vízpartot, a másik a hidat, a következő a pusztát, megint egy másik a házakat vagy a burjánzást, a cserjéket, az erdőt, az utcát vagy az évszakokat ábrázolja, mégsem csak vizet, pusztát, hidat, házat, fát látunk, hanem a művésznak a műben visszatükröződő kedélyét, önmagát és saját bensőjének kisugárzásait fedezzük fel a képen.

A technikai tudás, a festészeti bravúr, a csodálatosan megvalósított színárnyalati gazdagság, a fényhatások változatossága át is értékeli a hagyományosan értelmezett látványfestészetet. S itt nem csak arról van szó, hogy az olajfestmények plein air fényei a művész felszabadult hangulatának öröms kifejezői, hogy az akvarellek itt puha ködbe, szinte látható leheletbe burkolják a környezetet – pasztelles légyságot adva egyben a képnek –, amott grafikára jellemző vonalvezetések teszik karakteressé a kompozíciót.

A művész, mint alany s a természet, mint tárgy között teljes az összhang. Ez talán arra is valamilyen magyarázatot ad, hogy miért választ a festőművész a kép tárgyaként gyakran vizet, fát,

mélységet és eget, miért fontosak a fények, a nap virító vagy a törzseken lecsurranó sárgája, vöröse, a vizek és az ég millió kékjei, a színvibrációk tánca, a ritmusok a környezetben és a színekben.

A közvetített, ábrázolt és kifejezett üzenet is ezekre épül rá. A víz nyugalomára és a fodrozódások izalmára, a halk emlékezetre és a vibráló erőre, a nádak, bozontok közti nehéz bolyongásra és a végtelen sík, az ég keltette szabadságra, a könnyű lendületre és a röppenésre, a felszabadult életakaratra, a jó kedélyre és az öröme, a poros vagy éppen hófödte utakat járó ember hétköznapi alázatára és a templomba térő által áhított szentségre.

Őszi víz csöndje

Egy alkalommal rábukkantam Márai Sándor *Négy évszak* című könyvében a *Pillanat* című rövid írásra. A pillanat és annak rögzítése, a pillanatban rejlő végtelenség, a hely szelleme, a jelen idő festőanyaggal ábrázolt, mégis anyagtalan kiterjesztése, az ebből fakadó kihívás jellemzője Komiszár festészetének is.

„A pillanat, mikor lejttem a hegyről s édes, könnyű és bűntudatlan boldogságérzettel telt meg a világ. A pillanat, mikor felébredtem, október végén, hajnalban, s észrevettem, hogy megértem valamire: az életre vagy a halálra, s a két lehető-

ség között nem éreztem olyan izgalmas különbséget. A pillanat, mikor a test elveszti értelmét egy életérzés üde zuhatagában s a pillanat, mikor a test visszakapja félelmes értelmét, a szerelem és a halál kalandjának tényében. A pillanat, mikor megszólal a zene, egy homályos teremben vagy egy félig csukott ablak mögött, esőre hajló időben. A pillanat, mikor érzed a végzetet. A pillanat, mikor erősebb vagy a végzetnél. A pillanat, ez a rövidzárlat az idő áramkörében. A pillanat, ez a végtelenül sürített idő, ez a tömény végzet.”

Október végén

LUCULLUSI ÉJSZAKA

(*Almási Istvánnak*)

Édes bűnök estje volt az őszben:
a bőr, a gyomoré s a húsé.
Hűvös vágyak vackolódtak össze:
az étkeké s a zongorahúré.

Az asztalon gyöngy leves és pulyka,
hízott máj és hamvas hagyma volt.
Elfeleedtük szurkos lépteinket,
míg szívünk az égről is dalolt.

Messzi égről és a szerelemről.
Mert minden lélegzik, éhes és él.
S hogy az éjbe fészek fénye gyúlt,
e fény egy régi asszonyról mesélt.

Ki enni adott, szidott és ölelt,
henyén ha már hitünk is elfogyott.
Lüktetett erünk mohón, sírt a szánk;
nehéz volt sóhajunk, e mély fagott.

Lucullusi éj. Pikáns parádé
gyomornak, léleknek, cifra szónak.
Játszunk magunkkal mindahányan,
de senki nem lenne jó bohócnak.

Csak egy hang kell, suttogón. A húr kell,
büszke bú. Egy szó kell, ami még nem volt.
Hallgattuk villák, szavak zörejét –
mily haragos volt, amikor csend volt.

Amikor csend volt, egyedül voltunk,
s hallgattuk a régi fényű hangot.
Tenyerünkkel bokrot simogattunk,
s fülünkbe zúgtak csonka harangok.

CSODAHOZÓ

(Máté Lászlónak)

Hogy ne változzon egyszer minden
szépség idegenné,
adnék neked egy régi lámpást
a hiteid mellé.

Porbelepte, s pókháló van belül,
üszökbe fúlt kanóca fáradt –
a fényben elfogyott.

Mellette nem volnál egyedül;
dörzsölnéd, s hajnalra meglelnéd
benne a napot.

Mosoly éled, hogy a szív hevül ...
Emlékszel? Egyszer a sóhaj már
bordádra fagyott.

Világa lenne pille álom,
rebbennének szárnyak.
Gyerekként újra elhihetnéd,
hogy szikrázva állnak
pőrén lobbanó lámpafénynél
tündérek strázsát a harmatos
fű ölen a réten;

s hihetnéd, nem hiába éltél.
Dörzsölnéd a burát, s lenne egy
másik kéz a kézben,
lámpáddal bármerre ha lépnél,
szolgáid lennének a vadak
erdő sűrűjében.

Hogy ne változzon egyszer minden
szépség idegenné,
adnék neked egy régi lámpást
a hiteid mellé.

Lángját csak neked őrzi kanóc,
tündérek mosolyát;
s hallod, a hajnali csöndben hogy'
rebegik a csodát.

A FALU ÉS A VÁROS ERKÖLCSE MÓRICZ ZSIGMOND PILLANGÓ CÍMŰ IDILLJÉBEN

*(Elhangzott a Debreceni Református Kollégiumban
2006. augusztus 24-én, a Református Doktorok
Kollégiumának néprajzi szekcióülésén)*

Méltánytalanul háttérbe szorult Móricz egyik legszebb, debreceni vonatkozású regénye, melyet az író legkedvesebb könyvének tartott – miként leánya, Virág utalt erre emlékezéseiben.

Több értéke is van a könyvnek. Számos konkrét debreceni vonatkozást találunk benne (több mint harmincat); a jellegzetes móriczi szereplő-beszéltetés mellett az idillként megjelölt műfajosság és a kibontakozó melodráma stílusbeli és esztétikai kérdéseket is megfogalmaztat. A falusi és városi normarend konfliktusa is megfigyelhető a műben – Móricz egyébként számos riportjában szintén felvette a közösségi determináltság és egyéni szabadság paradoxonát, mely a *Pillangó*ban is megfigyelhető: a regény elsődleges cselekményszintje mögött feltáruló mélyrétegekben.

Egy alföldi, aratási jelenettel kezdődik a cselekmény. Napszámosként itt szeret egymásba Hitves Zsuzsika és Darabos Jóska, s tart a szerelem akkor is, amikor hazakerülnek Debrecenbe. A szülők, a rokonok, az ismerősök közül szinte mindenki ellenzi a há-

zasságot: két szegény fiatal frigye csak szegénységet szül – a fiút is, a lányt is tehetősebb társhoz szánják a szülők. Jóskát a testvéreivel zsarolja az anyja, s mikor a fiú úgy véli, hogy Zsuzsika is hűtlen hozzá, enged a szülői akaratnak. Oda-költözik a tanyára, s hamar hírbe is hozzák, hogy „*Jóska házasodik, elveszi a megesett hadiözvegyet, a Maróti-lányt, a tanyával*”. Zsuzsika elkéseredett tervet talál ki. A lakodalmi vacsorán megöli Jóskát, aztán magával is végez. Jóska és Zsuzsika belső gyötrelmei közben csak fokozódnak, míg végül, az utolsó pillanatban, mikor a pár indulna haza, a fiú-maszkának öltözött Zsuzsika kétségbeesetten elkiáltja magát, Jóska pedig ott-hagyja az új asszonyt, s eltűnnek ketten a sűrű, debreceni hóesésben. „*A szívük muzsikált és a testük görcsösen ölelte egymást*” – olvassuk az utolsó sorokban. Mert azt a pillangót, amit sikerült végre megfogniuk, már nem akarták elengedni többé.

Féja Géza az írónak ezt a különös vonzódását a debreceni témájú kisregény iránt azzal magyarázta, hogy mivel Móricz művei álta-

lában súlyosak, sűrű a légkörük és a fajsúlyuk is, ezzel szemben a *Pillangó* „üditő, tisztító magaslati levegő”.

A realista Móricz epikumban kiteljesedő líraiságának jegyeire utalt Kovács Kálmán. Szerinte az íróban alapvetően benne élő líraiság inkább átélő képességgé lényegült. A *Pillangó*ban érezzük „az egynemű hangulat, a szépségre ráfeledkezés patakzó líráját. Népmesei színekbe öltöztette Hitves Zsuzsikát ez a ráfeledkező líra, oly zselléresen reálissá s oly meseien légiessé tudta alakítani, hogy e kevertség egyszerre vonz a földhöz, s emel a szárnyaló könnyedségbe”.

Czine Mihály nem a könnyedséget s az örömet hangsúlyozta, hanem azt, hogy e művét Móricz „élete különösen nehéz fordulóján írta, 1924-ben, meggyötörtén és hinni akarón. A *Tündérbkert* álma szertefoszlott, a személyes élete válságba került, „régipárja, a műveiben oly sokszor megírt feleség a halállal egyezkedett”.

Czine és Féja is megjelölte a Móricz-életmű regényfordulóit, s közte egyetértően szerepelt a *Pillangó*, mellette a *Sárarany*, a *Fáklya*, az *Úri muri*, a *Légy jó mindhalálíg*, az *Erdély*, az *Életem regénye*, a *Rokonok*, a *Barbárok* és az *Árvácska*. Ezt a sort Görömbei András egészítette ki néhány további mű újabb értelmezésével. A *Sárarany*ban a parasztvilágot, *Az Isten háta mö-*

gött-ben a kisvárosi hivatalnoknyárspolgárságot, a *Szegény emberekben* az első világháború magyar parasztkatonáját, *A fáklya*-ban a református papságot, a *Légy jó mindhalálíg*-ban a gyermekvilágot, az *Erdélyben* a történelmet, a *Barbárokban* a pásztorvilágot, több regényében is a dzsentrivilágot és a betyárvilágot, az *Árvácskában* az animális szintre szorított létet mutatta meg. Az életmű fokozatosan tágult „az emberlét egyetemes érvényű vizsgálatává és megítélésévé”.

Ám hiányzik ebből a sorból a *Pillangó*, tehát ez a regény elkerülte a mai értékelők figyelmét. Pedig a két világháború közötti város lakó parasztvilág pontos rajza bontakozik ki a könyvből, a nyomor és a kiszolgáltatottság képe s annak a tiszta szerelemnek az ideája, amely szintén kiszolgáltatott a szegényparaszt egzisztenciális túlélési kényszerének.

Kétféle erkölcs, az egyéni szabadságot megteremtő szerelem és a mindennapi betevő megszerzését mindenek fölé helyező közösségi normáé hadakozik egymással, Móricz tartalmi, morális szempontjai ugyanakkor a lélektani ábrázolás mélységeivel is kiegészültek.

Azért is érdekes továbbá a *Pillangó* problematikája, mert az író a város világában érvényesítette a „falu törvényét”. Baranyai Norbert arra hívta fel tanulmányában a figyelmet, hogy a falu személyi-

ségformáló világa mennyire erősen meghatározza az egyén cselekedeteit, életformáját, viselkedését is. Erre a legmarkánsabb példát a tanulmányíró az *Életem regényében* találta, hiszen *Móricz* regényes önéletrajza valójában nemcsak „az alföldi falvak világát reprezentáló és saját korával megismertetni szándékozó dokumentumként olvasandó”, hanem összetettebb jelentéseket rejt magában: „az elbeszélő olyan mitikusán értelmezett létezőként tekint a falura, mint amely a benne levő közösség létét minden téren ellenőrzi és szabályozza”.

S idézzünk *Móricztól*: „A falu élete döbbenetesen megszabott síneken halad. Az egyenlő telkek, az egyenlő munka, az egyenlő életmód teljesen és végzetesen s megváltoztathatatlanul egyenlővé teszi az életet. A falusi ember köteles azzá válni, amivé a falu lelke őt eredetileg elrendeli.”

A „falu törvénye”-metafora mint a közösség törvénye jelenik meg a *Pillangóban* is – *Hitves Zsuzsika* és *Darabos Jóska* köteles azzá válni, amivé a közösség „lelke őt eredetileg elrendeli”. Ez a törvény egyértelműen a szabadság korlátozásával jár együtt, hiszen „az egyén a közösség által diktált lét-törvények szerint kénytelen élni, feladva ezzel saját akaratát, miközben nem is képes igazán reflektálni saját determináltságára, hiszen természetes számára az ősi törvények által megszabott rend

mindent átfogó jellege” – olvassuk.

Csak hogy a kisregényben legalább két motívum sérti ezt a közösségi normát. Megjelenik a mindent elsöprő szerelem, amely önmagában talán még kevés lenne a változtatáshoz, a közösségből való kilépéshez, ugyanakkor a „törvény” eleve gyengül azáltal, hogy a szegényparaszti életforma folyamatosan a városi életmóddal konfrontálódik. A szegény napszámba jár, de korzózik a főtéren és beül a moziba, kimegy tanyásnak, de nem szakadhat el a város légkörétől.

Jóska és *Zsuzsika* „idillje” ebben az értelemben tulajdonképpen nem lázadás, hanem alkalmazkodás egy új életformához és szabadságelvhez – s a szerelem mellett tulajdonképpen pontosan a régivel való szakítás és az újnak az elfogadása teszi képessé a fiatalokat arra, hogy elkerüljék a tragédiát. Nem is csak a szerelem erejéről szól tehát ez az idill, hanem a felismerés bátorságáról és méltóságáról is.

Ne felejtjük el azt sem, hogy az életmódváltásra sokkal jobban képes a fiatal, mint az idősebb generáció. A történet az 1920-as évek elején játszódik abban a Debrecenben, ahol a két életforma és a két erkölcs egymás mellett élt, s míg a szülők még őrzik a falu törvényét, a fiatalok már képesek összeütközni azzal – s a bátorságukat megnöveli a szerelem. Ez a

kettősség – ami önmagában is konfliktushelyzet – a cívis mentalitásban is benne rejlik, mint város lakó parasztban.

A változtatásra azonban sokkal alkalmasabb a lány, mint a fiú. Ő ragaszkodik jobban kettejük közös életéhez, s ő az, aki képes lett volna ölni is ezért. Csodálkozott azon, hogy egy felnőtt fiatalember hogyan ragaszkodhat ennyire az anyjához, pontosabban: hogy engedelmeskedhet olyan mulyán, mindent feladva. S érdemes itt Jóska vallomásából egy hosszabb részletet is idézni, amely viszont a falu és a város erkölcsét egy fiú-anyai kapcsolat lélektani dimenziójával árnyalja, és Jóska vívódásait csak tovább fokozza:

„Ide hallgass. Én köztem meg az idesanyám közt olyan fiú és szülei szeretet van, amilyen még nem vót a világon. Ű szegíny nem tud abba beleszokni, hogy a legkedvesebb fia elforduljon tülle. Az neki halálnál is több. Mer nem mondhatom meg neki, hogy lás-sa, én magát szerettem huszon-nígy esztendő koromig minden-nél jobban a világon, de most mán egy másik nőt szeretek olyan igen. Mer ezt Ű nem érti meg. Inkább ad hozzá egy olyan nőhöz, akirül tudja, hogy nem szeretem, mert úgy gondolja, hogy a szívem az övé marad, mint tehozzád, mert azt tudja, hogy szívem-lelkem a tied. Mer tudod-e, az én idesanyám, az egy olyan jámbor, ártatlan asszony,

aki egyetlen szót soha életibe ki nem mondott, még egy fenét se, az nem csalta meg az urát még gondolatban se, nem is tudja, mi az, csak a családjáér, a gyerekeiér él, hal, azoknak még a piszkát is lenyalja szegíny, de hogy azt megértse, mi az emberi élet, azt nem.”

A regényt hat nap alatt írta meg Móricz Debrecenben, 1924-ben. Megtudtuk, hogy Darabos Jóska huszonnégy éves, tehát egyidős a századdal. A század is felnőttkorba lépett, változni, dinamikusan fejlődni kezdett vele együtt Debrecen is. De a falu normarendszere sokkal jobban jelen van Jóska családjában, Zsuzsika pedig inkább a városét képviseli már. A falu személyiségformáló erkölcsé a látszólagos szabadságot biztosítja, Zsuzsika azonban az igazi szabadságra vágyik. Ezen a ponton lehetne keresni Móricz magánéletének párhuzamait is, az akkor még sikertelen öngyilkosságot elkövető Jankával megromlott viszonyban a szenvedés és a teremtés kettősségét, néhány megjegyzést azonban az idill műfaji megnevezésnek szánánk.

Móricz maga nevezte idillnek művét. Furcsa idill ez, mert nem a szegény fiú és gazdag leány (vagy fordítva) párosának kell győzedelmeskednie a társadalmi különbségekre hivatkozó normákkal szemben, hanem két szegény embernek kell tudni küzdeni boldogságért. „Idill ez a regény és ujjon-

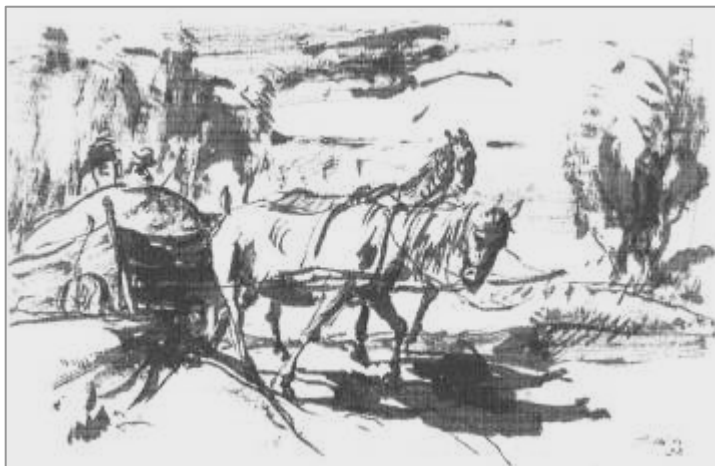
gás a tiszta érzelmek győzelme felett, s ebben az ujjongásban, boldogságban éppen Móricznak a teljes és szabad, boldog élet, a tiszta érzelmek, az emberi boldogság utáni vágya fejeződik ki – írta Nagy Péter. – Idill, de ugyanakkor kegyetlen, reménytelen regény is: Darabos Jóskának és Hitves Zsuzsikának nincsen még a legkisebb reménye sem arra, hogy a saját világukból, a saját semmitlenségükből valaha is kiszakadhatnak; ebbe a szegény, nyomorult életbe már annyira beleszoktak, hogy szinte nem is kívánnak, nem is remélnék mást, csak az ezek között a keretek között lehetséges boldogságot.”

Az idill jelleget fokozza az a mérhetetlen könnyedség és az ösztönök áradásával vegyes, finom báj, amely Móricz más műveiben jóval visszafogottabban jelenik csak meg. S bár valóságos élethelyzetek sorából épül a regény, valóságos környezetben és azonosítható embertípusokkal, a főhősök beszélő neveket kaptak. Hitves Zsuzsika igazi hites feleségnek, hitvesnek való teremtés a maga csintalan, kislányos-bajos, egyszerre szelíd és az ifjú női hetykeséget sokszor tudatlanul a kegyetlenségig fokozó jellemével együtt. Darabos Jóska – Féja Géza szerint „darabos, nehézléptű, de

hatalatlan érzelmi puhaság él benne” – szintén kapható az incselkedésre, ám a kiszolgáltató anyaszeretetet nem tűr már el egy újabb kiszolgáltatótságot.

Fentebb azt jegyeztem meg, hogy kettejük közül inkább Hitves Zsuzsika hajlamosabb a falu erkölcsével való konfrontálódásra. Jelképes regényhős, és talán nem véletlenül lett Móricz nőalakjainak is egyik legszebben formált figurája. A monográfus jellemzése szerint „kislányos hányavetisége és nagylányos kacérsága, fiatalos szeleburdisága és asszonyos számítgatásai, hatalmas tanulni vágyása s a társadalom minden el-lenséges erejével szembeszegülni merő bátor és erős akarata felejt-hetlenné teszi, s minőségileg továbbfejlesztve mutatják meg mindazokat a jó tulajdonságokat, amelyek már az *Égi madár* Pannijában is meg-voltak: ő már arra a kezdeti megalkuvásra is képtelen, amelyre Panni még kapható volt.”

Az asszony volt tehát az úr, benne ütközött össze a leglátványosabban ez a kétféle norma-rend, s merész feltételezéséként akár azt is mondhatnánk, hogy Hitves Zsuzsikával kezdődött meg a falusi életformába kényszerült nő emancipációjának egy újabb fejezete.

Holló László grafikája

Holló László tanulmánya

TOKAJI VÁSÁR

(Vázlat Holló László festményéhez)

Keréknyomot követ a törpe árnyék,
vörös tán az is hegyalji fényben.
Izzadt reménnyel indulnak parasztok,
hogy másnap ne haljon senki éhen.

Bőgnék és sírnak, félnek. Mint az ökrök
dagasztják fortyant hazájuk sarát.
Csontkezek, kapanyél, asszony és gyerek –
ölnyi szekérben elfér a nagy család.

KARÁCSONY PODOLINBAN

(Egy podolini Holló-festmény hátoldalára)

Egyetlen szál gyertya fénye volt,
s egyedül maradt a fenyőfa ága.
Hideg volt a gyertya, mint a hold,
s olyan forró, mint ezer napnyi fáklya.

Anna volt a fény, a hold szava,
a festő szerette hát mind a kettőt.
Hozzájuk költözött az éjszaka,
s e mozdulatban lettek ők esendők.

Podolinban csend volt, krúdys álom:
gyertyasugárban kúszott-nőtt a lélek.
De sok múlhat a szalmaszálon!
Elmúlhat a nyugalmas béke-élet.

Az asszonyt szerette még a festő,
s lopakodott, álmában is szeresse.
A gyermekember éhe felnőtt,
és csábítássá változott a teste.

Volt a szeretet csábítása,
s mint szent grált követte álmát végtelen.
Hogy mindennek változás az ára?
Játék csak ez: egy hang húros szeren.

Szelíd karácsonyt hegedűn játszott,
majd hallgatott a festő – szomorú volt.
Míg megidézte az ölelős jászolt,
szeretett, fájt és magában dúdolt.

Színne dalolta árvaságát,
mert árva is volt, ha ölelni kellett.
Véresre festett gyertya-fáklyát,
csókolt, és sírt a tünde-fénye mellett.

Háború dúlt kívül és belül,
erek és gyilkok buzgó háborúja.
S mit lehetne mégis emberül?
Marad reménye, hogy mindig van: újra.

NOVEMBERI PILLANATKÉPEK

1.

A tócsa a járda tövében ült – szabálytalan testét a feltört aszfalt formázta szétlapított kólásdoboz alakúvá. A tócsák a járda tövében előszeretettel választják átmeneti otthonuknak a buszmegállót – onnan fröccsenhetnek a legnagyobb lendülettel a frissen vasalt nadrágra vagy az elmúlt héten kitisztított átmeneti kabátra, ha fékezés közben beléjük zúg a buszkerék.

Ez a tócsa, amelyik még izgatottan remegett az iménti járattal való találkozástól, szivárványos volt. Megcsillantak benne a gyermekálmok tündérei, pillangók kergetőztek a szellővel s a virágporokkal.

Ilyen lehet a gázolaj költészete.

Megismertem benne novemberbert. Nevetett rám, de tudta, hogy nem hiszek neki. Már a tündérekben sem hiszek, csak a virágporban. A piacon veszem – minden reggelre jut egy kanállal. Erősíti az immunrendszert.

2.

Felismertem a novemberbert. Ködbe izzadt, friss avarral, eltévedt csigák csillogó váladékával takarózott. Puha volt november hajnala, de fájt is ez a puhaság, belefolyt szinte az izmaimba.

Tölgyfái meztelen menyasszonyok – majd a hó ad rájuk dérral csipkézett ruhát. Szomorú fák, szüzek, vagy csak azért olyan kiszolgáltatottak, mert annyira kifosztottak. Nincs más választásuk, hosszan bámulják magukat az ágak az ólmos ég emberleheletig alászálló szűrkeségében.

Óvatosan lépkedek a nyálkás úton. Egyensúlyozok ebben a halálzagú reggelben. Kezemet november fogja. Reumás ujjai bizonytalanok. Talán saját magát sem ismeri. Tükörbe nézni nem tud, még a bokrait se látja, ahogy dideregve majszolják a ködöt.

3.

Eső és szél. Temető. Felcicomázott árvaotthonok. Emlékeinket már a dér süti. November küldte vén menyasszonyát a csábításnak el, mint fonnyadt zálogot.

Perzselt tollú pávák az ágak, de az ölelés szorít. Magába süppezst a liget, lehelete fanyar és édes. A gyökérben még a nyár lobog. Földalatti mécses.

4.

Hirtelen álltam meg s elszégyelltem magam. Úgy éreztem, kihallgattam valaki titkait. Nem szándékosan, mégis előntött a pír, mint akit rajta kaptak egy füllentésen.

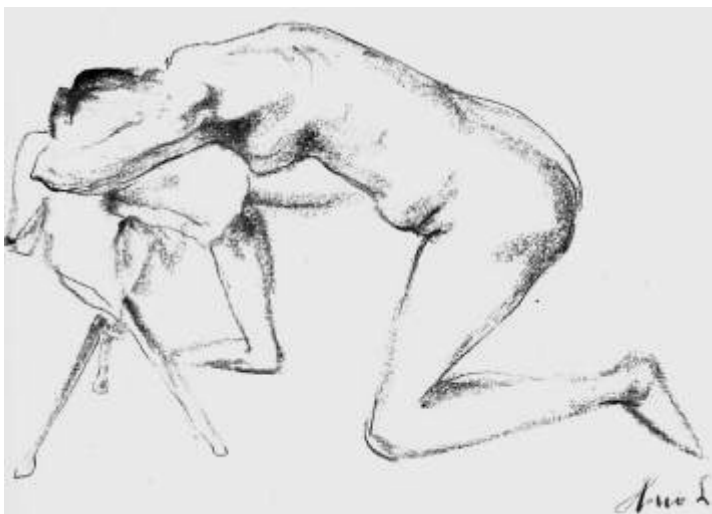
Női sírást hallottam egy családi ház résnyire nyitott ablakából. Megcsapott a keskeny járdára kiömlő konvektor melege s a keserves zokogás. A függöny sarkát kilebbentette a langyos huzat, s rátapadt a nedves kőporra, mint egy gyűrött zsebkendő gyermektenyérvényi foltja.

Már léptem volna is tovább, mikor a sírás egy pillanatra megszakadt. Talán csak azért, hogy még erősebben törjön elő, szinte nyüszítésbe váltva át. A fájdalom ketrecébe zárt, szűkülő vadállat volt a nő.

A hirtelen szégyen szomorúsággá változott. Nem tudhattam, ki volt, ki sírt. De még másnap is hallottam, amikor a majdnem meztelen fákra néztem, ahogy egy vakkantásra felröppentek az ágakról a varjak.

S láttam magam előtt a nőt, a földön térdepelve, fejét egy székre hajtva, fájdalmát az arcához gyűrve. Szűkülése egyre halkul, lassan álomba sírja magát.

Advent első vasárnapja volt.

Holló László grafikája

RITMUSTEREMTŐ ÜNNEPEK

Az advent és a karácsony, a húsvét és a pünkösd nemcsak a kereszténység lélekritmusát formálja ünnepi rendbe, hanem az egyházi év jeles napjai és időszakai megihlették a költészet neves és (a kanonizált irodalomtörténetben) kevésbé ismert művelőit is.

Nagyvárad Református Egyházközség kántora, *Zih Otília Valéria* válogatásában és szerkesztésében *Az Úr érkezése* címmel még 2005 végén jelent meg Kolozsvárott egy adventi és karácsonyi verseket tartalmazó antológia, a böjtfőtől pünkösdig útravalót adó költemények pedig az idén láttak napvilágot ugyanott – a kötet *Az örökkévalóság útján* címet kapta. Mindkét gyűjteményt a szintén nagyvárad *Kristófi János* festőművész lírai realista vagy alakos foltszerűségében is expresszív, témájukban, illetve hangulatukban a versblokkokhoz illeszkedő képei illusztrálják.

S a Partiumból kerültek hozzám az antológiák is: *Berkesi Sándor*, a Debreceni Kollégiumi Kántus Liszt-díjas karnagya, a konzervatórium docense közvetítésével, aki nemcsak a Partiumi Keresztény Egyetem Zenepedagógiai Tanszékének oktatója, hanem az egyetem vegyeskarát is vezényli.

„Léleküdtő ajándékot hoztam neked az odaírt testvéreinktől – mondta, amikor még a nyáron

átadta a két-, illetve háromszáz oldalas, ízléses kiadványokat. – Jó lenne, ha sokakhoz eljutna a híre. Híjjával vagyunk most a szépnek, a szeretet helyett inkább acsarkodnak egymásra az emberek. S hogy milyen értékek szunnyadnak legbelül, az nem a hivatásosokat, csak az elhivatottakat érdekli.”

S bizony, ránk fér egy kis vigasztalás. Nemcsak ünnepekkor, hanem minden napon, minden órán. A karácsonyi gyűjtemény mottója a címadó Ady-remek első versszaka: „*Mikor elhagytak, / Mikor a lelkem roskadozva vittem, / Csöndesen és váratlanul / Átölelt az Isten.*” Krisztus azonban ma sem váratlanul érkezik közénk, hiszen tudjuk és érezzük, hogy szeretete akkor is velünk van és megőriz, ha olykor megfélemezünk róla. S ha ebben az önző világban az önfeláldozás nem is tartozik a legszebb erények közé, a létezés mozdulatlan, mert mindig visszatérő középpontja maga a Megváltó. És persze, hogy nem érkezik váratlanul, hiszen hosszasan, magunkba tekintve készülődünk jövetelének ünnepe. Erre szolgál az advent, de ha nem csak ilyenkor nyitjuk ki a szívünket, akkor minden napon és minden órán megérezzük a jelenlétét. Hogy gondoskodik rólunk, s nem úgy, hogy elhalmoz a javakkal, hanem mindig annyit ad, ami elég. A keresztig vezető út is meg-

nemesül a megváltás ajándékában, hiszen az örökkévalóság felé vezet bennünket. A mennybemenetel és a Szentlélek eljövele után immár nyitva az Atya ajtaja minden ember előtt, aki elfogadja ezt az ajándékot, bűnbánásával méltónak mutatkozva a földi életen túl kiteljesedő lélekboldogságra.

Isten üzenetének, Krisztus küldetésének talán néha világiasabb árnyalatú megértéséhez segítenek az antológiák versei és énekei, melyek kiválóan felhasználhatók a különböző egyházi ünnepi műsorok összeállításához vagy a biblia- és vallásórákhoz is.

A kötetek többnyire 19–20. századi magyar költők, klasszikusok és kortársak, valamint papköltők hitben gyökerező verseit adják közre. Kivételt jelentenek ez alól a húsvéti, pünkösd- vagy karácsonyi népi köszöntők, regösénekek, népköltészeti gyűjtések (*Pásztorok, keljünk fel; Karácsonynak éjszakáján; Hej, víg juhászok; Mostan kinyílt egy szép rózsavirág*), valamint a régi magyar énekek (*Ne hagyj elesnem; Örvendezzen már*

e világ; Ó, ártatlanság báránya; Rákóczi Ferenc bús éneke; Jövel, Szentlélek, Úr Isten; Krisztus virágunk; Ez a nap nekünk dicséretes nap).

Mindkét antológia szerkesztését meghatározta a kronológiai rend, s az ünnepek egyes állomásait java részt evangéliumi, de más ó- és újszövetségi igeszakaszok is jelzik. A költők sorában szemelgetve nemcsak *Ady Endre, József Attila, Babits Mihály, Juhász Gyula, Dsida Jenő, Tóth Árpád* vagy *Pilinszky János, Szilágyi Domokos, Kányádi Sándor, Nagy László* és *Weöres Sándor* nevére bukkanunk, hanem ott van a szerzők között például a hitéleti ihletésű verseket összeállítva gyakran idézett *Reményik Sándor, Wass Albert, Túrmezei Erzsébet* és *Sík Sándor*. A további ismerősök között pedig *Csiha Kálmán, Bartalis János, Olosz Lajos, Bódás János* versei kísérnek bennünket azon a csöndes és keskeny úton, ahol lelkünk ritmusa valóban ünnepi rendbe formálódhat.

(Az Úr érkezése – Karácsonyi versek. Kolozsvár, 2005.; Az örökkévalóság útján – Versgyűjtemény böjtfőtől pünkösdig. Kolozsvár, 2006. A verseket válogatta, a köteteket szerkesztette: Zih Otília Valéria.)

***

Az antológiákat illusztráló Kristófi János festőművész kiállítását november 22-én nyitották meg a Medgyessy Ferenc Emlékmúzeumban. A 80 éves művész jubileumi tárlatának értékelését a 2. számban olvashatják.